

DIEPGANG

een kroniek van drie dorpen langs het Reitdiep

Een uitgave van de Historische Kring Ubbega

** Adorp * Sauwerd * Wetsinge*

Archeologisch onderzoek van het
Onstaborgterrein

Rechtspraak in de 15e eeuw

Moord in de pastorie?

Jaargang 10, nummer 25, mei 2021

Redactioneel

Met het tweede nummer van 2021 springen we weer op de gewone editienummering: nr. 25. We brengen deze ook wat later uit, om zo een betere spreiding te krijgen van de vier voorgenomen nummers over het kalenderjaar. We openen deze editie met een samenvatting van het evaluatierapport over de opgravingen op het Onstaborgterrein, vorig jaar, inclusief een spannend vooruitzicht! Een tweede artikel behandelt de rechtsomgang van Adorp en Sauwerd. Afsluitend weer een opmerkelijk verhaal over de bewoners van de pastorie van Wetsinge.

Coverfoto: ijsbaan te Sauwerd, februari 2021, gemaakt door Ben Westerink.

Nieuws

De archieffunctie van ubbega.nl

Het is de moeite waard om, vóórdat u digitaal of *in persona* op zoek gaat naar informatie over familie of interessante thema's bij de Groninger Archieven of elders, eerst op onze website te zoeken. Op de homepage van onze website (die krijgt u als eerste te zien) vindt u helemaal rechts bovenaan een "knop" *Archief*. Als u op deze knop klikt, ontvouwt zich een menu met de volgende bestanddelen: Digitale documentatie, papieren documentatie en fotoverslagen. We lopen ze kort door:

Digitale documentatie

Dit deel opent met een lijst van thema's waarover informatie digitaal is opgeslagen. Direct onder deze lijst staan alle beschikbare en opgeslagen stukken. Achter elk stuk staat rechts een blauw "mapje"; als u hierop klikt, wordt de informatie geopend.

Papieren documentatie

Dit is vooral het domein van de Archiefcommissie. Dit omvangrijke archief is niet digitaal beschikbaar, maar kan worden onderzocht in een ruimte van de Dorpswinkel van Sauwerd. Een flink deel van de papieren documentatie is weliswaar al geregistreerd en zoveel mogelijk gedigitaliseerd, maar nog niet via internet beschikbaar.

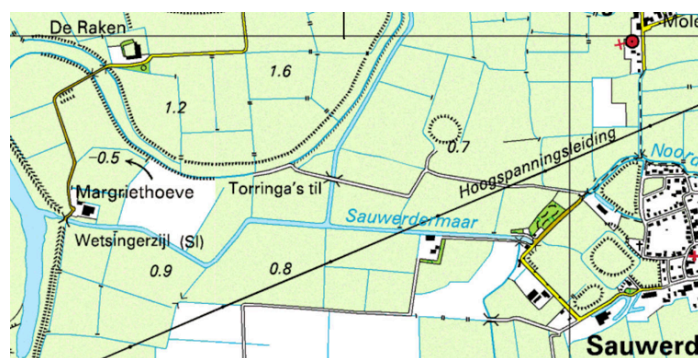
Fotoverslagen

Dit deel bevat een aantal foto's van excursies die de Kring de afgelopen jaren heeft georganiseerd. Daarnaast foto's van opgravingen én een uitgebreide documentatie van de archeologische vondsten van Henk Berghuis. Dank daarvoor aan onze eerste webmaster Luuk Balt en de Archiefcommissie! Binnenkort verhuist het archief van onze kring, opnieuw, naar een permanente ruimte achter de Dorpswinkel. De archiefcommissie is normaliter elke week een dag aanwezig in het archief; behalve Harm Nomden, Hannes Compagne en Henk Rothe treft u dan ook Peter Stuit en Marco Randazzo aan.

Wie helpt ons verder?

Torringa's Til

In de vorige editie hebben we gevraagd wie ons aan informatie kon helpen over Torringa's Til. Wie was Torringa, waarom is deze brug naar hem genoemd en wellicht: wanneer is deze brug voor het laatst vernieuwd? Helaas kwam er tot op heden nog geen reactie. Dus opnieuw: wie weet raad? Zie onderstaand kaartje (topotijdreis.nl, 1995):

Pas in 1993 verschijnt deze naam bij de brug op de topografische kaart op www.topotijdreis.nl. Daarvoor was de brug blijkbaar naamloos. In 2010 is de naam weer verdwenen

Op onze website vonden we een tweede verwijzing naar de Til (<http://ubbega.nl/wp-content/uploads/2015/07/Veldnamen.pdf>). In een beschrijving van (de veldnamen van) de percelen horend bij de boerderij Kuipers (nu boerderij Derksen) aan de Singelweg lezen we: *Tip over Til. Torringa's Til*. Volgens de herinnering van Simon Kuipers verving het Waterschap Hunsingo in de 60/70'er jaren de toenmalige houten brug door de huidige betonnen brug.

Foto school en kerk Wetsinge

Op pagina 13 van de vorige editie van Diepgang toonden we een mooie foto (omstreeks 1910) van de school en de kerk van Wetsinge. Onze vraag daarbij was: wie kent de mensen die op de foto staan? Tot dusver nog geen antwoorden ontvangen. Wie neemt de eerste stap?

Resultaten van het archeologisch onderzoek op het Onstaborg-terrein te Sauwerd

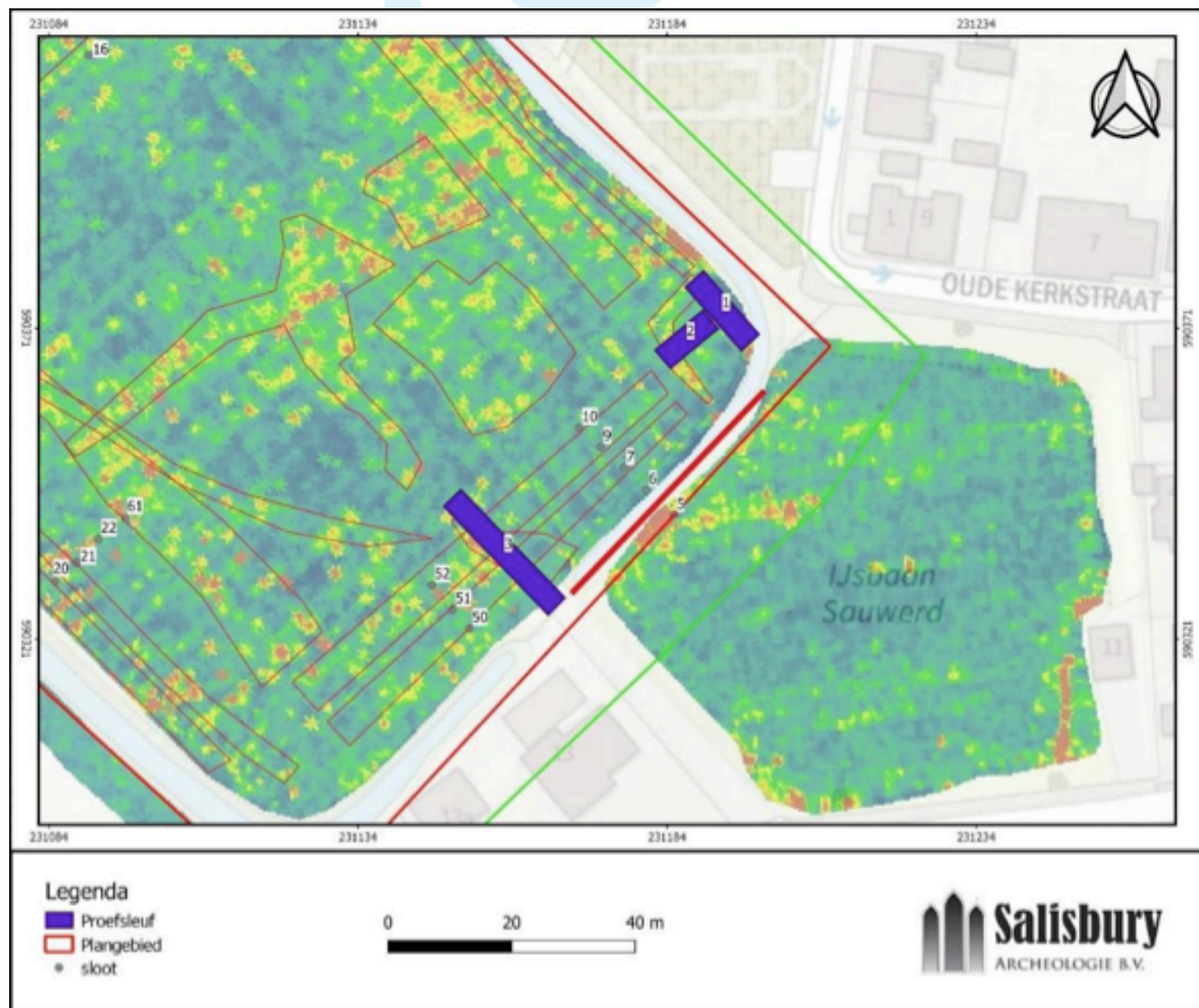
door Jan de Groot

In februari 2021 ontvingen we het Evaluatierapport van het Bureau Salisbury Archeologie B.V. over de zoektocht in het voorjaar van 2020 naar bruggenhoofden op het Onstaborg-terrein. Hieronder de belangrijkste bevindingen.

Wat/hoe?

Salisbury heeft in juni/juli 2020 een proefsleuvenonderzoek uitgevoerd, in opdracht van de Ver-

eniging van Dorpsbelangen Sauwerd en Wetsinge. Doel was onderzoek te doen naar eventuele restanten van de twee bruggen die de Onstaborg ooit hebben verbonden met het dorp (kerkterrein) en de uitvalsweg (Borgweg). Dit was nodig om t.z.t. toestemming te krijgen om een historisch verantwoorde reconstructie van het borgterrein (een Rijksmonument!) te maken, door het uitgraven van de gracht en "het insteekhaventje"

Bron: Evaluatierapport Salisbury

tussen gracht en het Sauwerdermaar. Zie voor de locatie van de werkputten de kaart op pag. 3 (en eerdere Diepgangen):

In alle werkputten is de grond laag voor laag afgegraven en gedocumenteerd om de laagopeenvolging en de diepteligging van archeologisch relevante sporen en lagen vast te leggen. Alle belangrijke vondsten zijn verzameld, ingemeten en geborgen op een voor de betreffende vondstcategorie geschikte manier. Het verzamelde vondstmateriaal is op de locatie (Onstaheerd) gewassen door vrijwilligers. Relevant hout en leer is verzameld en ingepakt en geborgen op een voor hout en leer geschikte manier. Het onderzoek heeft resten uit de Late Middeleeuwen (1270-1500) en de Nieuwe Tijd (na 1500) opgeleverd. Het zijn vondsten en sporen die te relateren zijn aan de gracht rond het borgterrein van Sauwerd (grachtdempingen, grachtvullingen, resten van bruggen en waterhuishouding/riool/smalspoor). De sporen en

Bron: Evaluatierapport Salisbury

lagen zijn goed bewaard gebleven. Daarnaast zijn enkele scherven uit de IJzertijd/Romeinse Tijd (700 v. Chr. tot 400 n. Chr.) gevonden, die naar alle waarschijnlijkheid samenhangen met de dorpswierde van Sauwerd.

In de noordoosthoek van het terrein zijn meerdere houten planken en aangepunte palen gevonden. Het lijkt erop dat het hout is gebruikt om de gracht te dempen. Een andere mogelijkheid is dat het hout afkomstig is van de brug (waarschijnlijk een hoogholtje), die bij het dempen van de gracht buiten gebruik raakte en vervolgens omvergetrokken is in de gracht. Zie onderstaande schets:

Op grond van reflecties uit het grondradaronderzoek zou de hoofdtoegang naar de borg (een ophaal-brug over de gracht) aan de zuidkant van het terrein gelegen moeten hebben. Vanaf deze plaats is een spoor zichtbaar, ook in het grondradaronderzoek, naar het insteekhaventje aan de noordkant van het terrein. Eerst werd hier aan een riool of watertoevoer gedacht, maar een vrijwilliger opperde dat hier sprake kon zijn van de restanten van een smalspoor. In het begin van de 20ste eeuw is het zuidwestelijke gedeelte van de wierde, de huidige ijsbaan, afgegraven en het is mogelijk dat de grond via deze route met een smalspoor naar het haventje van Sauwerd werd gebracht en vervolgens per schip werd afgevoerd. Zie de afbeelding op pag. 5. Gerta Boonstra vond de volgende tekst over het afgegraven deel van de wierde (de ijsbaan dus) in haar aantekeningen:

Mensen die aan de afgraving deelnamen: W. de Jonge sr. met z'n zoons Hendrik en Harm/ De gebroeders Kostwinder uit Adorp en Fokke Noordhuis. De kipkarren werden met de hand vol geschept. Een van de zoons van De Jonge bracht ze weg naar de haven, waar ze werden leeggestort in schepen. De rails liepen over het "Oldehof" (het perceel dat nu ook als ijsbaan wordt gebruikt), daarna over het perceel van Menko Datema en zo naar de haven. De karren werden getrokken door een paard. Die paarden werden verzorgd door W. de Jonge sr. Met de grond werden perken in het Stadspark in Groningen verhoogd.

Vondsten

In totaal zijn 939 individuele objecten en drie monsters geselecteerd in de volgende vondst-categorieën: keramiek, aardewerk, pijpjaarde, bouwkeramiek, glas, metaal, bot, hout en leer. Het overgrote deel van de vondsten is in goede staat. Hieronder enkele "highlights":

Er zijn 468 fragmenten aardewerk verzameld. Dit aardewerk bestaat voor het grootste deel uit nieuwtijds (roodbakend) aardewerk. Ook zijn 130 fragmenten inheems-Romeins terpaardewerk, veertien scherven kogelpotaardewerk, één scherf Badorf- en twee scherven Pingsdorf aardewerk uit de (Late) Middeleeuwen gevonden.

Er zijn 69 fragmenten bouwkeramiek verzameld die zijn onder te verdelen in vier categorieën: bakstenen, dakpannen, tegels en sierelementen. Het materiaal dateert allemaal uit de Late Middeleeuwen en de Nieuwe Tijd.

In totaal zijn 123 metalen voorwerpen en drie metaalslakken (overblijfselen van metaalgieten) aangetroffen. Onder de metalen voorwerpen bevinden zich spijkers, knip- en gietrestanten,

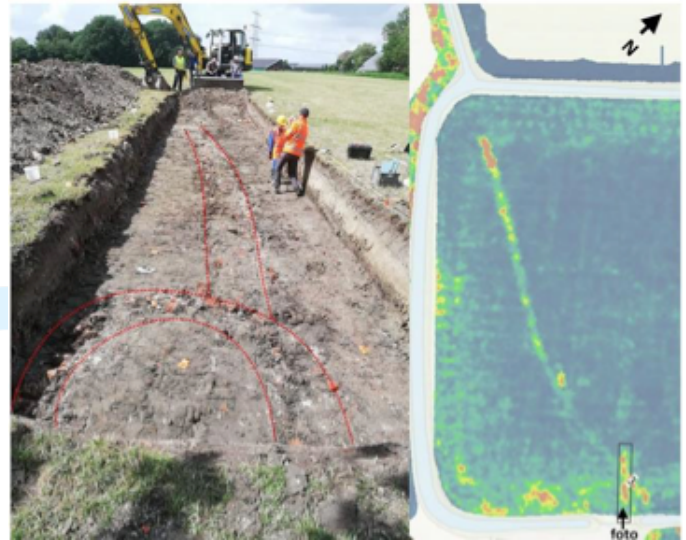
munten, fragmenten van raamlod, gespen, siernagels, meubelbeslag, een horlogesleutel en één musketkogel. De meeste vondsten dateren uit de Nieuwe tijd; slechts enkele objecten hebben een mogelijk laatmiddeleeuwse oorsprong. Er zijn 85 glasfragmenten aangetroffen, merendeels vensterglas en fragmenten van (wijn)flessen. Daarnaast zijn enkele kleinere flessen en drinkbekers aangetroffen. Het materiaal stamt uit de Nieuwe Tijd, met de nadruk op de vroege tot midden Nieuwe Tijd. Het onderzoek heeft 34 leerfragmenten opgeleverd. Van 22 fragmenten kan de oorspronkelijke functie vastgesteld worden. Het gaat voornamelijk om schoenen. Het leer is goed bewaard gebleven in de natte condities van de (gedempte) gracht. Geselecteerde en geconserveerde vondsten worden na afronding van het eindrapport met rapportage gedeponneerd in het Noordelijk Archeologisch Depot te Nuis.

Conclusies

Op basis van de resultaten uit het proefsleuvenonderzoek in combinatie met de resultaten uit de eerder uitgevoerde onderzoeken is duidelijk geworden dat er in het plangebied sprake is van een behoudenswaardige vindplaats met onder meer de volgende onderdelen:

- een gracht met een grachtvulling met bijbehorende structuren, waaronder hout dat mogelijk afkomstig is van een brug aan de noordoostkant van het plangebied;
- dempingslagen, met daarin puin en ander materiaal waarvan aannemelijk is dat het van het borgterrein of de borg zelf afkomstig is, waarmee de gracht uiteindelijk is gedempt;
- uitbraaksleuven die mogelijk bij de brug aan de zuidkant van het plangebied horen. Redactie: een uitbraaksleuf is een archeologische term voor een plek waar na sloop van een gebouw geen resten van een fundament bewaard zijn gebleven en puin gebruikt is om het gat te vullen. De uitbraaksleuf is dan de enige indicatie dat er in het verleden een bouwsel was (Wikipedia).
- en een mogelijke waterafvoer, rioolsleuf of smalspoor vanaf het insteekhaventje ten noordwesten van het plangebied tot aan de brug in het zuidoosten van het plangebied.

De gracht lijkt in één keer gedempt te zijn. De datering van de grachtvulling in de Midden Nieuwe Tijd laat wel zien dat de gracht tot deze periode open heeft gelegen. Mogelijk kan het onderzoek eveneens aantonen dat de gracht gedempt is met kleilagen uit de omgeving bijvoorbeeld van het borgterrein en van

Bron: Evaluatierapport Salisbury. Fotografie P.Hoebe

de wierde van Sauwerd. Dit werd op basis van het vooronderzoek ook al vermoed. De oorspronkelijke gracht was, zoals uit het voorafgaande booronderzoek bleek, ca. 28 meter breed (!). In de volgende fase van de herinrichting van het borgterrein zou de gracht weer uitgegraven worden tot een breedte van maximaal 8 meter. Het hele rapport is te vinden en te lezen op onze website www.ubbega.nl.

Vervolg

Met behulp van de kennis en informatie, opgedaan uit het proefsleuvenonderzoek in 2020, moet nu toestemming worden verkregen om de herinrichting van het borgterrein verder aan te pakken. O.a. om de gracht weer (deels) uit te graven en het borgterrein verder toegankelijk te maken. En er zijn nieuwe ideeën! Zo heeft Vereniging Dorpsbelangen inmiddels stappen ondernomen om op het borgterrein zelf een zogenaamd “staalhuis” te laten construeren – zo worden de omtrekken van de oude Onstaborg (voor zover bekend) weer zichtbaar gemaakt. De Uniastate in Beers (Fr.) is op deze wijze in 1993 weer zichtbaar gemaakt ([https://nl.wikipedia.org/wiki/Uniastate_\(Beers\)](https://nl.wikipedia.org/wiki/Uniastate_(Beers))) en jaren geleden waren er ook concrete plannen om de Harssensborg als staalhuis zichtbaar te maken (helaas niet gerealiseerd, maar zie <https://ubbega.nl/borgen-en-steenhuizen/harssens/>).

Bron:

A.M. Bakker, Onstaborg te Sauwerd (gemeente het Hogeland); Evaluatie-, selectie en deselectierapport. Uitgave Salisbury Archeologie b.v., 2021.

De vijftiende-eeuwse rechterlijke organisatie van Sauwerd en Adorp

door Redmer Alma

De rechterlijke organisatie van de Ommelanden vóór 1795 heeft al eeuwen tot de verbeelding gesproken en vele pennen in beweging gebracht. De voornaamste bronnen, clauwboeken met jechtige edele heerden die langs zonsomgang rondgaan, roepen beelden op van oud-vaderlands recht in een grijs verleden. Maar ook zonder het romantische sausje van obscuur jargon zijn het waardevolle bronnen die hun geheimen nog nauwelijks prijsgegeven hebben.

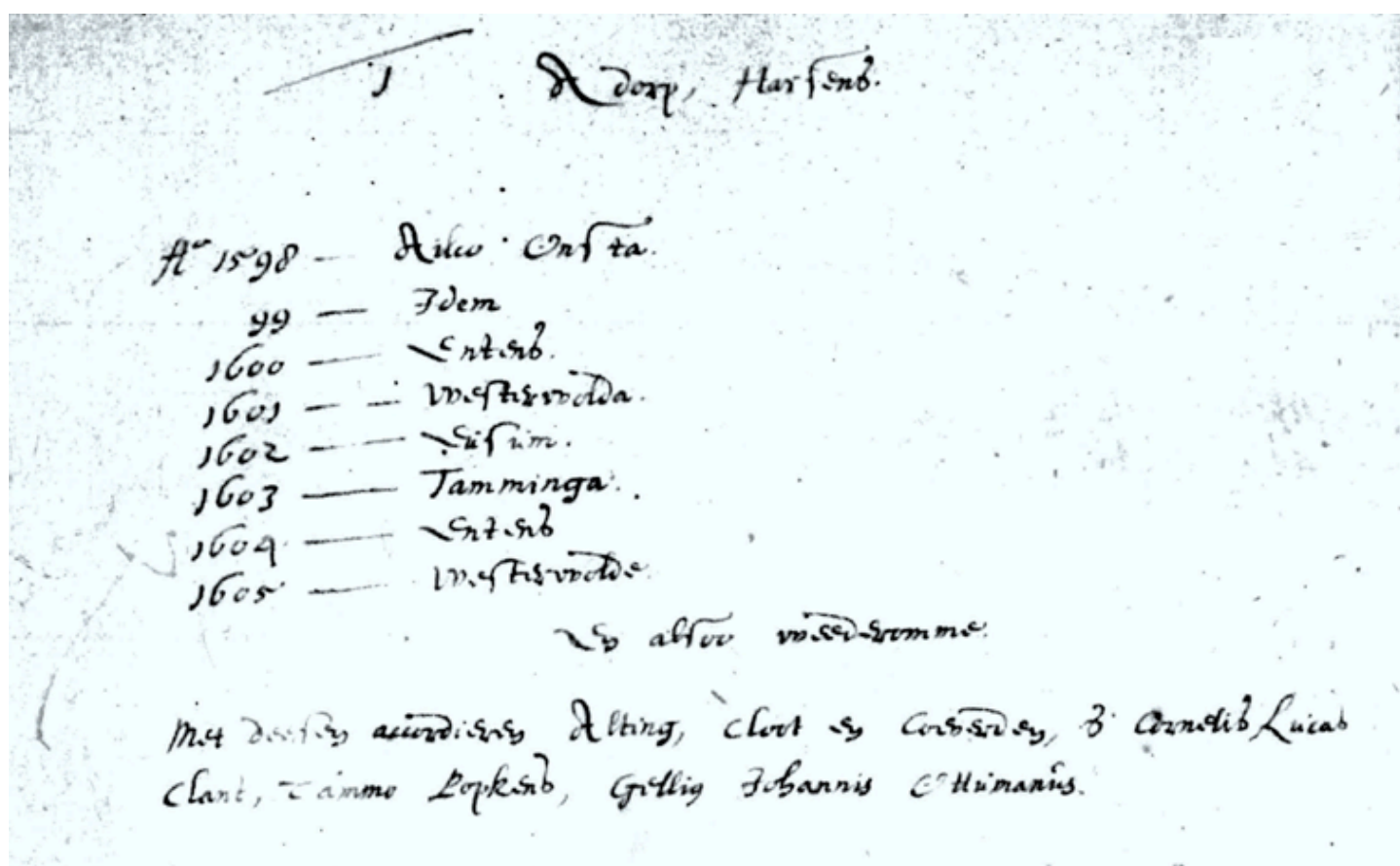
Rechterlijke organisatie in de Friese landen

Overal in de Friese landen werd de rechtspraak in de Late Middeleeuwen niet van bovenaf, door een vorst of overheid, ingevuld, maar vanuit de bevolking zelf. Rond 1500 kwam daar bijna overal een einde aan: in Friesland ten westen van de Lauwers met de komst van de Saksische hertogen, in Oost-Friesland door de opkomst van de Oost-Friese graven en in het

Oldambt door de machtsuitbreiding van de stad Groningen. Alleen in de Ommelanden bleven de oude structuren voortbestaan.

Door het vroege verdwijnen van de middeleeuwse rechterlijke organisatie buiten de Ommelanden zijn ook de bronnen over de vroegere situatie elders grotendeels verloren gegaan. Wel kennen we nog een stuk over de ingewikkelde rechtsomgang van Franekeradeel uit het begin van de vijftiende eeuw, die de nodige overeenkomst heeft met de bronnen die we uit de Ommelanden kennen: een jaarlijkse aanstelling van een rechter volgens een periodiek systeem. Dat geeft aanleiding om te vermoeden dat in de Friese landen vergelijkbare invulling aan de rechterlijke organisatie werd gegeven.

Verschillende onderzoekers hebben aan deze voorzichtige constatering vérgaande conclusies verbonden, bijvoorbeeld dat er 'oorspronkelijk'

Afb. 1 De clauwlijst van Adorp en Harssens in het clauwboek van Johan Tjassens (U.B. Groningen, Hs. 315)

sprake was van een uniform Fries model of zelfs van een systeem dat tot op Germaanse tijden teruggaat. De zucht naar een eigen, oeroud en bijzonder verleden leidde tot de wildste fantasieën. In het algemeen zegt de wijze waarop men de Ommelander rechterlijke organisatie in het verleden probeerde te verklaren, meer over de tijd waarin de onderzoekers hun theorieën opstelden dan over de Middeleeuwen zelf. Op voorhand kunnen we al stellen dat een in alle opzichten uniform systeem uitgesloten kan worden: Er was immers geen centrale overheid die een dergelijke structuur zou kunnen opleggen. Veeleer kan men aannemen dat lokale omstandigheden leidden tot verschillen, terwijl er ook een neiging was om zich te spiegelen aan oplossingen die elders gevonden werden om rechterlijke organisatie vorm te geven. In de Ommelanden is voor die omgang en voor de schriftelijke vastlegging daarvan de term 'clauw' gebruikelijk. Ook de verschillende onderdelen van een kerspel waarover die omgangen verdeeld zijn worden wel 'clauw' genoemd en daardoor wordt het woord ook wel als synoniem van 'kluff' gebruikt, hoewel de woorden een andere herkomst hebben.

Adel en recht

De laatste eeuw is de interpretatie van het omgaande recht vooral bepaald door de theorie over het 'ontstaan' van de Friese hoofdeling, die tot voor kort het wetenschappelijke beeld bepaald heeft. Volgens deze hypothese, die in 1933 door I.H. Gosses beschreven werd en door latere schrijvers uitgewerkt en overgenomen is, kenden de Friese landen oorspronkelijk geen adel en zouden de hoofdelingen niets anders zijn dan gewone boeren, met wat meer geld en machtswellust dan hun collega's. Door het opzetten van kleine legertjes en het bouwen van versterkte huizen zouden zij zich in de veertiende eeuw weten op te werken ten nadele van de rest van de bevolking. Tot dan was de middeleeuwse Friese samenleving één van standsgelijkheid en bij gebrek aan een landsheer, was het bestuur op democratische wijze gevormd, totdat de nieuwe 'adel' deze idylle verstoord zou hebben.

Inmiddels is dat romantische beeld van onze voorouders, die zich 'oorspronkelijk' aan aantrekkelijke normen van 'gelijkheid' en 'democratie' hielden, door de wetenschap achterhaald - al zal het nog lang duren voordat het collectieve historische bewustzijn zich aan de huidige inzichten aangepast heeft.

De hardnekkige misvatting dat de Ommelanden 'geen echte adel' kende, zag men bevestigd in de

interpretatie van de rechterlijke organisatie. Nog altijd leest men dat het ambt van redger (rechter) 'oorspronkelijk' jaarlijks omging langs de boerderijen met een omvang van 30 grazen binnen een rechtstoel, totdat de opgekomen hoofdelingen de rechten kochten of zich er met geweld meester van maakten en loskoppelden van de heerden. Zo zou een einde gekomen zijn aan die evenredige en rechtvaardig geachte boerenvertegenwoordiging. Dit simpele en populaire model is echter in alle opzichten onjuist, al was het maar omdat de vermogens eis van 30 grazen een uitvinding uit de Nieuwe Tijd is en geen betrekking had op omvang van een gerechtigde heerd, zoals al een halve eeuw geleden aangetoond is. Als rechten op een heerd werden geacht te rusten, dan betrof dat de heemstede (de huisplaats), niet de bijbehorende grond.

Daarmee is overigens iets merkwaardigs: In veel gevallen was er inderdaad het besef dat de rechten aan de heerd of heemstede verbonden waren, maar feitelijk was dat niet zo. Het was geen zakelijk maar een persoonlijk recht, dat los van de eigendom van de heemstede kon vererven of verhandeld worden, of – met even weinig juridische betekenis – op een ander goed gelegd worden. Zo werden vooral in de zeventiende en achttiende eeuw de omgaande rechten die van allerlei zijden verworven of aangeërfd werden, aan een borg gehecht. Dat had vooral een ideologische betekenis voor de positie van dat huis en zijn bewoners. Die ideologische betekenis was niets nieuws. De verbinding tussen familie, erfgoed en macht werd altijd al gemaakt, al was die niet onveranderlijk en meestal niet juridisch vastgelegd.

Wij zijn tegenwoordig niet meer gewend aan 'adel' maar vanouds was het concept in Europa alomtegenwoordig en bekend. Sterker nog, dat men op grond van geboorte macht over derden had, was tot voor kort een geaccepteerd verschijnsel (en met betrekking tot monarchie zijn er nog altijd velen die daarin geloven). In die context is de term 'edele heerd', erfgoed waarvan het bezit periodiek de uitoefening van rechterlijke macht impliceert, ook niet zo vreemd. Erfrecht en geboorterecht zijn vanouds nauw verbonden.

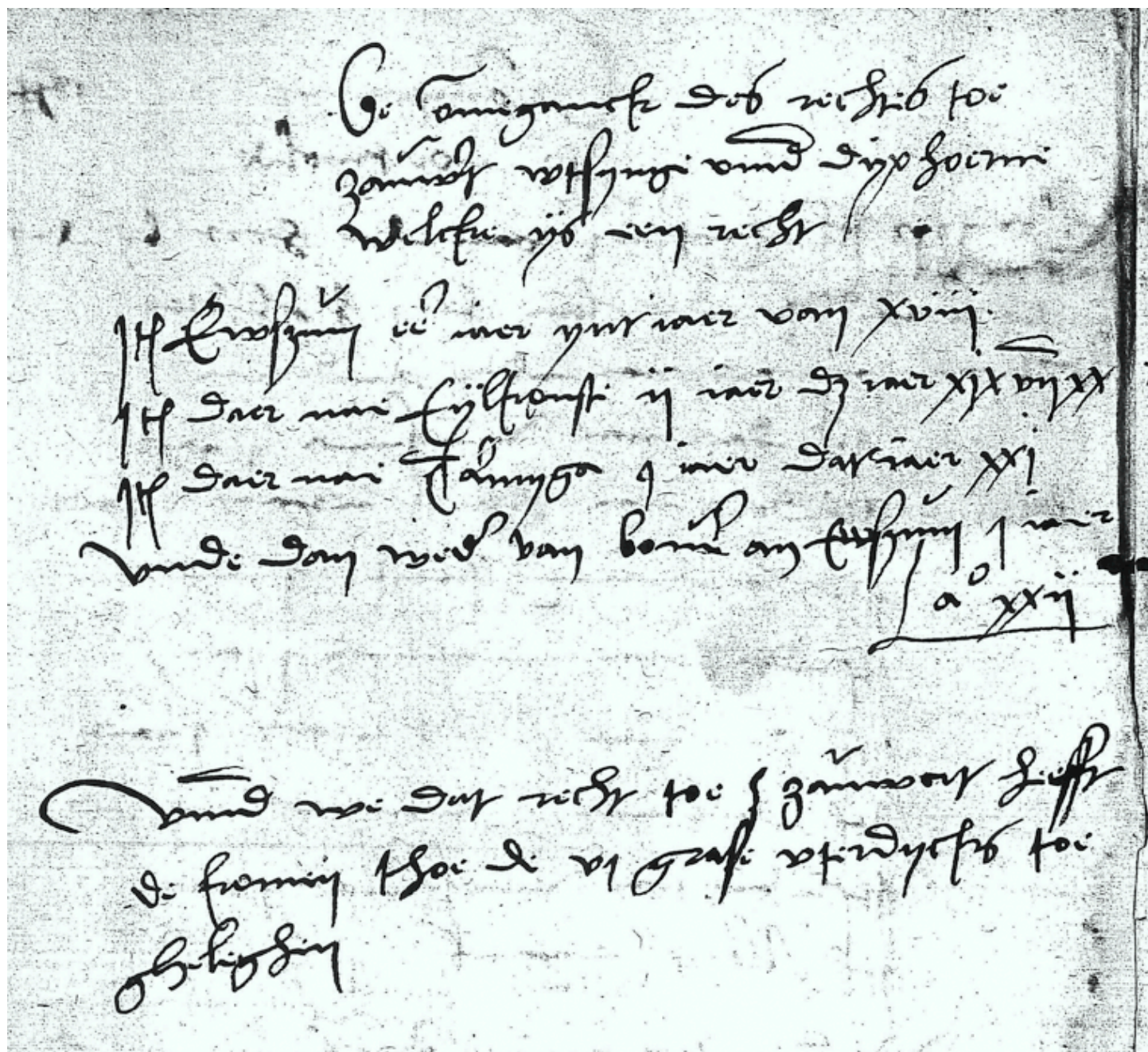
Clauwlijsten

Na deze inleidende opmerkingen kunnen we ons richten op de hier te bespreken bronnen: de zogenaamde clauwlijsten van de rechtstoelen Sauwerd en Adorp. Een clauwlijst geeft de volgorde waarin de redger (rechter) jaarlijks werd aangesteld door hen die daartoe gerechtigd waren. Clauwlijsten

van verschillende rechtstoelen werden vanaf de zestiende eeuw samengevoegd in één band, de zogenaamde clauwboeken, waarvan een kleine honderd bewaard gebleven zijn. Het bekendste clauwboek is het clauwboek van Johan Tjassens dat halverwege de zeventiende eeuw werd samengesteld en alle Ommelander rechtstoelen omvatte.

De meeste clauwlijsten geven namen van heerden, edele heerden genaamd, waarop het redgerrecht werd geacht te rusten. Lang niet altijd zijn dat in later tijd nog echte boerderijen. Vaak is al eeuwen

daarvoor het besef verdwenen van de ligging van de heerden en verworden de vaak verbasterde namen tot puur administratieve vlaggetjes, al worden zij nog wel als heerd, huis of heem aangeduid. Daarop vormen de rechtstoelen Sauwerd en Adorp een uitzondering: zij geven geen namen van heerden, maar familie- en persoonsnamen. Of er in een eerdere fase wél sprake was van een omgang rond heerden, is niet op voorhand te zeggen, al wordt wel vaak gedacht dat er 'oorspronkelijk' altijd een dergelijke omgang geweest was. De oudste gedateerde clauwlijst, die van Warffum uit 1300, kent onder de

Afb. 2 Clauwlijst van Sauwerd, Wetsinge en Westerdijkshorn volgens F.A. Van Ewsum, inv.nr. 315

36 ommegangen maar één verwijzing naar een heerd; de andere staan op naam van personen of families. Dat is al genoeg reden om te twijfelen aan een uniform 'oorspronkelijk' systeem van omgaande heerden.

De rechtstoel Sauwerd en Wetsinge

De clauwlijst van de rechtstoel Sauwerd en Wetsinge heeft een eenvoudige vorm die ons in twee onafhankelijke lijstjes is overgeleverd. Alle latere optekeningen gaan op deze twee terug. Een clauwlijst van Wigbolt van Ewsum, vermoedelijk van rond 1525, geeft de tekst:

De ommeganck des rechttes toe Zauwert, W[e]ltsinge unde Dijxhoerne, welcke ys een recht

*Item Ewszum een jaer yn't jaer van xviii
Item daernae Eylkonste ii jaer, dat jaer xix unde xx
Item daernae Tammynga i jaer, dat jaer xxi
unde dan weder van boven an Ewszum i jaer anno xxii
Unde we dat recht toe Zauwert heeft, de komen thoe de vi
grase uterdijcks toe gheleghen*

Een andere, mogelijk iets latere lijst van de familie Van Ewsum geeft dezelfde ommegangen in een iets andere volgorde, dezelfde volgorde als we vinden in een clauwlijst uit het bezit van de familie Onsta uit de eerste helft van de zestiende eeuw:

Zawert, Wetsinga unde Dijxhorne

*De Onstemans twee jaren na den anderen.
Eusum een jaer. Tamminga een jaer*

De oudst bekende overlevering geeft dus de volgende verdeling, in iets leesbaarder vorm:

1. Ewsum, 1518
 2. Eilke Onsta, 1519
 3. Eilke Onsta, 1520
 4. Tamminga, 1521
- En zo van voren af aan.

Interessant (en uitzonderlijk) is dat de redger van Sauwerd en Wetsinge 6 grazen uiterdijksland als extra inkomsten mocht gebruiken. In later tijd vinden we hier overigens geen melding meer van. Dat de volgorde wel eens in het ongerede raakt en in eerdere of andere vorm weer wordt hernomen, is geen zeldzaamheid. Wat vóór 1518 de gebruikelijke opeenvolging was, is op grond van deze opgaven niet vast te stellen, maar in elk geval vanaf 1543 is de tweede volgorde aangehouden:

Afb. 3 Zegel van Hidde Onsta (1422, Arch. Stadsbestuur Groningen 1246-1594, inv.nr. 135)

1. Onsta, [1545]
 2. Onsta, [1546]
 3. Ewsum, 1543
 4. Tamminga, [1544]
- En zo van voren af aan.

Deze namen geven informatie die de geschiedenis minstens een eeuw verder terugvoert en teruggaat op het gezin van Onno Onsta († 1398). Van diens omvangrijke gezin met zeven zonen en twee dochters hebben namelijk slechts drie kinderen uiteindelijk voor nageslacht gezorgd. De familie Onsta stamt van de zoon Eilke af, terwijl de dochter Ewert door haar huwelijk met Ewe Ewesma stammoeder van de Van Ewsums werd en de familie Tamminga stamde ten slotte uit het huwelijk van de dochter Bauwe met Abele Tamminga. Volgens het gebruikelijke erfrecht erfde een dochter de helft van een broederdeel en dat verklaart de verdeling van de ommegangen. Dezelfde verdeling treffen we ook in verschillende andere rechtstoelen aan die aangeven dat die ommegangen teruggaan op de tijd vóórdat de erfenis van Onno Onsta definitief gescheiden was, vermoedelijk in de eerste helft van de vijftiende eeuw. We kunnen hierdoor vermoeden dat al rond 1400 de familie Onsta de gehele rechtstoel in handen had, wat niet verbaast, daar het geslacht op dat moment de leidende familie in Hunsingo was.

Afb. 4 Zegel van Ailke Onnema ('Aylika Eysingha'), hoofdeling te Zandeweer (1422, Arch. Stadsbestuur Groningen 1246-1594, inv.nr. 135)

De rechtstoel Adorp en Harssens

Ook van deze rechtstoel zijn twee vroeg-zestiende-eeuwse clauwlijsten bewaard gebleven, uit de families Onsta en Van Ewsum. De eerste geeft:

Adorp Hersene

*De Onstemans hebben dat recht twee jaren na den anderen
De van Eeusum een jaer
Tamminga een jaer
Kater een jaer
Enthens een jaer*

Adorpe

*Aylko Onste
Aylko Onste ii jaren na den anderen
Daerna Enthens i jaer
Daerna joncker Jorgen to Westerwolde i jaer
Daerna tho Ewszum i jaer
Daerna Tammynghe i jaer
Daerna Enthens i jaer
Daerna joncker Jurgen to Westerwolde i jaer
Ende alsoe wederomme*

In wat leesbaarder vorm kunnen we deze lijsten in de laatste volgorde als volgt weergeven:

1. (Eilke) Onsta
 2. (Eilke) Onsta
 3. Entens
 4. Cater/Jurgen Addinga van Westerwolde
 5. Ewsum
 6. Tamminga
 7. Entens
 8. Cater/Jurgen Addinga van Westerwolde
- En zo van voren af aan

We zien dus de nodige verschillen en het is mogelijk dat dit erop duidt dat de lijsten op verschillende momenten opgetekend zijn. We vinden dezelfde verdeling als in Sauwerd en Wetsinge terug: Onsta, Ewsum en Tamminga in de verhouding 2:1:1 en dat duidt erop dat dat aandeel teruggaat op de erfgenamen van Onno Onsta een eeuw eerder. Bij de ene lijst hebben de gezamenlijke Onsta-erfgenamen de helft, bij de andere twee derde van alle ommegangen.

De namen van Eilke Onsta (ca. 1450-1521) en Jurgen Addinga van Westerwolde (ca. 1480-ca. 1520) geven een duidelijke datering van deze optekening. De volgorde van de tweede lijst is in elk geval dezelfde als die later is aangehouden, in elk geval vanaf 1580. Kunnen we met de namen van de andere gerechtigden ook iets over de vijftiende eeuw zeggen?

Van de ommegangen die op naam van Entens staan, lijkt de herkomst eenvoudig te bepalen. Het betreft Meye Entens, zoon van Bartolt Entens en Peye van Harssens, en erfgenaam van de borg te Harssens, afkomstig van Peyes vader Asinga van Harssens. Deze laatste was op zijn beurt erfgenaam van zijn oom Sjabbe to Harssens en we mogen aannemen dat de borg terugging op de eerdere aanzienlijke bewoners Reyner van Harsense in 1405 en Aytardus de Herzinse, die in 1371 onder de 'nobiles et iudices de Upga' (edelen en rechters van Ubbega) vermeld wordt.

Voor de laatste ommegang duidt de alternatieve tenaamstelling 'Kater' op de herkomst uit de erfenis van de puissant rijke Blike to Frama (ca. 1420-ca. 1480) te Huizinge. Haar vermogen was gegroeid door een opeenvolging van erfenissen. Ailke Onnema, hoofdeling te Zandeweer in 1387, liet bij zijn vrouw Bauwe kinderen na die hem overleefden maar kinderloos stierven. Daardoor erfde Bauwe de goederen van haar man. Zij hertrouwde Reiner Eisinga en liet één zoon na die Ailke Onnema werd genoemd. Deze trouwde Blike to Frama en kreeg een

Afb. 5 De borg te Harssens in de 17de eeuw (gefantaseerde uitwerking van de illustratie op de Coenderskaart)

zoon Reiner Eisinga. Ook deze overleed kinderloos, waardoor zich de cumulatie van erfenissen herhaalde: Blike verkreeg op haar beurt alle goederen van haar overleden man.

Blikes enorme erfenis werd in 1496 gescheiden tussen haar neef Claes Cater en de weduwe van haar neef Haye Addinga mede namens haar zoon Jurgen Addinga. Bij deze erfscheiding krijgt Claes o.a. 91 grazen land te Harssens. Ongescheiden blijven dan 18 grazen te Harssens alsmede alle rechten en heerlijkheden die op de verdeelde landen rusten. Blijkbaar zijn de rechten bij een latere scheiding aan Jurgen gekomen. Moeten we hieruit concluderen dat het aandeel in de rechtsomgang van deze 91 grazen te Harssens zijn afgescheiden? Geheel zeker is dat nog niet, want Jurgen bezat ook nog een heerd van 71 grazen te Adorp, die vermoedelijk ook van Blike to Frama afkomstig was.

Hoe kwam Blike aan goederen en rechten te Harssens? Daarvoor zijn enige aanwijzingen. Zoals we zagen was zij erfgenaam van haar schoonvader

Reiner Eisinga, alias Skeltinga. Van hem is een zegel bewaard gebleven dat overeenkomsten vertoont met dat van Aytardus van Harssens in 1371 en dat doet vermoeden dat hij identiek is aan de eerdergenoemde Reyner van Harssens. Dit zou de ommekeer en het landbezit van Blike to Frama kunnen verklaren.

In dat geval kunnen we op grond van de zestiende-eeuwse clauwlijsten voorzichtig concluderen dat de zeggenschap over de rechtstoel Adorp en Harssens in handen was van twee adellijke families, Onsta en Van Harssens, die om de twee jaar de benoeming van de redger wisselden. Het is de vraag of we die tweedeling ook geografisch kunnen duiden: half Adorp en half Harssens. In 1424 heet Eilke Onsta redger 'in Herzenser redscap', maar dat zegt niet dat er toen een aparte rechtstoel Harssens was. Zo wordt de rechtstoel Obergum in de vijftiende eeuw ook als die van Saaksumhuizen aangeduid.

Conclusie

In dit artikel heb ik geprobeerd aan te tonen dat clauwlijsten, ondanks hun late overlevering een belangrijke bron zijn voor de lokale verhoudingen in de eeuwen daarvoor. Een tovermiddel dat ons naar oeroude tijden terugvoert, zijn zij niet, maar in combinatie met oudere archiefbronnen, archeologie en historische geografie geven zij onmisbare informatie over de middeleeuwse geschiedenis van de Ommelanden.

Bronnen/noten

1. G. Overdiep en J.C. Tjessinga, *De Rechtsomweg van Franknadeel 1406-1438* (Franeker 1950)
2. Redmer Alma, 'De Ommelander hoofdeling. Edelman of rijke boer?', *Stad en Lande XXI* (2012) nr. 3, 11-15.
3. Niet het huis zelf dus, maar de ondergrond. Het recht gaat immers niet bij brand of afbraak teniet Zie R.P. Cleveringa Pzn., *Clauwgerechtigde Ommelander heerd en de eisch van ge goedheid van den redger* (Amsterdam 1963).
4. Redmer Alma, 'Klauwboeken - Entstehung, Entwicklung und Überlieferung', *Quaerendo XLI* (2011) 57-71.

5. F.A. Van Ewsum, inv.nr. 315, fol. 2v. Dezelfde volgorde ook in: Ibidem, inv.nr. 312, fol. 12r, en 317, fol. 12ar.
6. Ibidem, inv.nr. 313, fol. 4v. Eveneens in Ibidem, inv.nr. 312, fol. 12r, maar doorgehaald.
7. F.A. Tjarda van Starckenborgh, inv.nr. 149*, fol. 125r.
8. H.A. Farmsum, inv.nr. 9201, pag. 15.
9. F.A. Tjarda van Starckenborgh, inv.nr. 149*, fol. 125r.
10. F.A. Van Ewsum, inv.nr. 313, fol. 5r.
11. R.v.R. (Arch. Stadsbestuur Groningen 1246-1594), inv.nr. 29, fol. 3v.
12. Ten onrechte wordt hij in de meeste literatuur haar zoon genoemd.
13. F.A. Lewe, inv.nr. 98, reg. 73 [www.cartago.nl/oorkonde/fal053a], en inv.nr. 620, reg. 53 [www.cartago.nl/oorkonde/fal053].
14. F.A. Lewe, inv.nr. 619, reg. 82 [www.cartago.nl/oorkonde/fal082].
15. Kloosterarch., inv.nr. 20, fol. 75v, reg. 117 [www.cartago.nl/oorkonde/kla0117].
16. Dit artikel is een bewerking voor een lezing voor de eerste landdag van de heerlijkheid Harssens in 2004.

Moord in de pastorie?

door Gerta Boonstra

Op 12 oktober 1783 werd de 26-jarige Wieta Egbartus Smith in de oude, middeleeuwse kerk van Wetsinge bevestigd tot predikant van Sauwerd en Wetsinge. Hij was de zoon van een suikerbakker uit Groningen en nog vrijgezel. Dat laatste overigens niet lang meer. Zes weken na zijn intrede trouwde hij in dezelfde kerk met Hillegonda Noorderbaan, een kinderloze weduwe uit Groningen van 32 jaar oud. Het jonge stel nam zijn intrek in de naast de kerk gelegen pastorie (nu: 't Sael).

Voor Hillegonda was het haar tweede huwelijk, maar ook in dit huwelijk werd ze niet gezegend met kinderen. Ruim veertien jaar na hun trouwen was het domineesechtpaar nog steeds kinderloos en het zag er niet naar uit dat daar ooit nog verandering in zou gaan komen, want Hillegonda was intussen al 47 jaar oud.

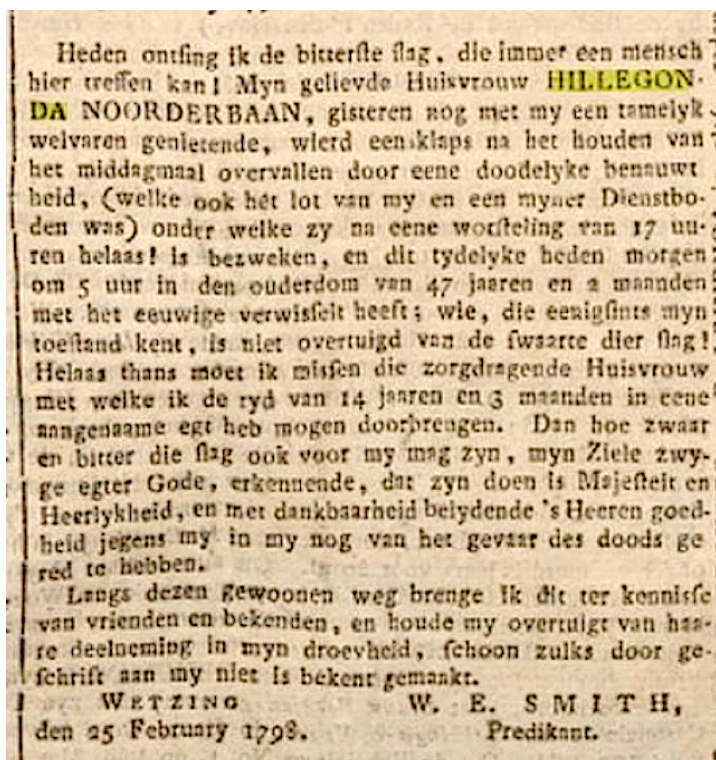
Toen gebeurde er iets verschrikkelijks. In februari 1798, terwijl de dominee en zijn vrouw hun

middagmaaltijd nuttigden in de oude Weem, werden eerst Hillegonda ziek en daarna ook haar man én de dienstbode. Ds. Smith en zijn dienstbode vertoonden slechts lichte ziekteverschijnselen, maar Hillegonda werd getroffen door een dodelijke benauwdheid die haar niet meer zou verlaten. De volgende dag overleed ze, na een worsteling van 17 uren, zoals haar echtgenoot in de overlijdensadvertentie liet opnemen.

De plotselinge dood van de tot nu toe gezonde domineesvrouw ging als een schok door de kerkelijke gemeente van Sauwerd en Wetsinge. Wat was er gebeurd in de pastorie?? Was het eten misschien bedorven geweest? Maar als het al voedselvergiftiging was, was het dan niet erg toevallig dat alleen Hillegonda zo zwaar getroffen bleek? Waren er spanningen tussen de dominee en zijn zes jaar oudere echtgenote? Verweet hij haar misschien haar kinderloosheid, nu het moment naderde dat ze geen kinderen meer kon baren? De geruchten en

verdenkingen waren in ieder geval zo sterk dat de Hoge Justitiekamer uit Groningen een onderzoek instelde naar de plotselinge, verdachte dood van de domineesvrouw.

Omdat de Groninger Archieven vanwege corona nu al meer dan een jaar dicht zijn is het op dit moment niet mogelijk meer te weten te komen over het justitieel onderzoek naar dominee Wieta Egbartus Smith uit Wetsinge. Zodra de Archieven open gaan komen we op deze kwestie terug.

Heden ontling ik de bitterste slag, die immer een mensch hier treffen kan! Myn geliefde Huisvrouw **HILLEGONDA NOORDERBAAN**, gisteren nog met my een tamelyk welwaren genietende, wierd eensklaps na het houden van het middagmaal overvallen door eene doodelyke benuwtheid, (welke ook het lot van my en een myner Dienstboden was) onder welke zy na eene woesteling van 17 uren helaas! is bezweken, en dit tydelijke heden morgen om 5 uur in den ouderdom van 47 jaaren en 2 maanden met het eeuwige verwisselt heeft; wie, die eenigfints myn toestand kent, is niet overtuigd van de fwsarte dier slag! Helaas thans moet ik missen die zorgdragende Huisvrouw met welke ik de ryd van 14 jaaren en 3 maanden in eene aangenaame egt heb mogen doorbrengen. Dan hoe zwaar en bitter die slag ook voor my mag zyn, myn Ziele zwyge egter Gode, erkennende, dat zyn doen is Majesteit en Heerlykheid, en met dankbaarheid beylidende 's Heeren goedheid jegens my in my nog van het gevaar des doods gered te hebben.

Langs dezen gewoonen weg brenge ik dit ter kennisse van vrienden en bekenden, en houde my overtuigt van hare deelneming in myn droevheid, schoon zulks door geschrift aan my niet is bekend gemaakt.

W E T S I N G W. E. S M I T H,
den 25 February 1798. Predikant.

De overlijdensadvertentie Hillegonda: Groninger Courant, 27-02-1798

Voorlopig is al wel met zekerheid te zeggen dat het onderzoek te weinig bewijs opleverde om de dominee te kunnen vervolgen, want nog geen tien maand na de moeizame dood van Hillegonda was hij vrij man en werd er zelfs een huwelijkscontract opgesteld tussen ds. Wieta Egbartus Smith en Jantje Cornellis, een jonge weduwe uit Wetsinge. En weer een maand later, op 20 januari 1799, trouwde de dominee met zijn nieuwe en dit keer veel jongere bruid in de kerk van Wetsinge. Nog in datzelfde jaar werd hun eerste kind geboren: Anna Catalina, genoemd naar de moeder van ds. Smith, de "suikerbakkersche" uit Groningen. Meerdere kinderen zouden volgen: Hemmina Everdina in 1802, Egbartus in 1804 en Fenna Wietdina in 1805.

Van de vier kinderen volgen we hierna alleen Hemmina Everdina, die in Wetsinge bleef wonen en daar haar sporen tot in onze tijd heeft nagelaten. Haar broertje Egbartus stierf op jonge leeftijd en haar zusters trouwden met mannen van buiten en vertrokken uit Wetsinge.

Heden morgen om 7½ uur stierf zeer onverwagt ons jongste Kind en eenigt Zootje **EGBARTUS** in den ouderdom van ruim 8 weeken aan de gevolgen van hevige fluijp-trekkingen.

Wetsing W. E. SMITH, Pred. te Wetsing & Sauwert.
d. 14 Oct. 1803. **JANTJE CORNELLIS.**

De overlijdensadvertentie van het zootje Egbartus: Groninger Courant, 18-10-1803

Dominee Wieta Egbartus Smith overleed op 7 november 1820 in de pastorie van Wetsinge. Net op tijd om het schandaal rondom zijn oudste dochter niet meer mee te maken. De 21-jarige ongehuwde Anna Catalina, bleek op het moment van haar vaders dood al vier maand zwanger te zijn van de theologisch kandidaat die tijdelijk (als stagiere bij haar vader?) in Wetsinge woonde. In januari 1821 trouwde ze met hem en twee maanden later werd hun zoon geboren, die vernoemd werd naar zijn net overleden grootvader: Wieta Egbartus. Het kind werd in Wetsinge geboren, mogelijk in de pastorie, vanwege het overhaaste huwelijk.

Van pastorie tot armenhuis

Zeven jaar later woont Jantje Cornellis, de weduwe van ds. W.E. Smith, niet meer in Wetsinge, maar in Sauwerd. We treffen haar naam aan in de trouwakte van haar tweede dochter Hemmina. Ook blijkt de sociale status van de familie gedaald te zijn. Domineesdochter Hemmina Everdina Smith moet werken voor de kost en doet dat als dienstbode in Sauwerd. Op 21 februari 1828 trouwt ze met schoenmakersknecht Pieter Jans Wetzema. Uit de akte wordt duidelijk dat bruid en bruidegom al een dochter hebben van ruim een maand oud. Het kind, Johanna, vaderloos in Wetsinge geboren, werd in de huwelijksakte gewettigd door de bruidegom. De nacht na het huwelijk, 's morgens om 5 uur, overlijdt dit kleine meisje, nog maar 5 weken oud. Dit gebeurt in huis nr. 23 te Sauwerd. Het huwelijk van Hemmina Everdina Smith en Pieter Jans Wetzema werd gezegend met zeven kinderen, waarvan er één, alweer een Wieta Egbartus, op jonge leeftijd overlijdt. In 1845 treft het noodlot Hemmina

•• Mr. H. VAN BOLLING, Notaris en Procureur, zal, in tegenwoordigheid van den Heer KANTONREGTER te *Onderdendam*, op Vrijdag, den 13den Maart 1846, des namiddags te 2 uren, ten Huize van den Kastelein TJAARD R. HOEKSEMA, te *Wetsinge*, publiek te Koop presenteren :

Eene ruime BEHUIZING, geteek. no. 12, zijnde eene wélbeklante **SCHOENMAKERIJ**, met de VASTE en ALTIJDDURENDE BEKLEMMING van derzelver *Heem* en grooten *Tuin*, doende jaarlijks tot vaste huur f 9—00, staande en gelegen te *Wetsinge*, toebehoorende aan de Weduwe en Erfgenamen — onder het voorregt van Boedelbeschrijving — van wijlen **PIETER JANS WETSEMA**.

Verkoopadvertentie schoenmakerij: Groninger Courant, 13-02-1846

Everdina tweemaal achtereen. Eind september 1845 overlijdt haar echtgenoot op 44 jarige leeftijd en nog geen week later haar 16-jarige oudste dochter Egberdina. Hemmina blijft over met vijf jonge kinderen in de leeftijd van drie tot elf jaar. Nu de kostwinner is overleden lukt het haar niet meer het gezin naar behoren te voeden. Het huis waarin de schoenmakerij te *Wetsinge* was gevestigd, en waarin de familie woonde, moest worden verkocht. Maar dat blijkt niet voldoende om het hoofd boven water te houden. Niet lang na de dood van haar man

krijgen Hemmina en haar kinderen een plaats toegewezen in het armenhuis van *Wetsinge*. Wrang toeval is dat dit armenhuis zich recht tegenover de pastorie bevond waar Hemmina Everdina was geboren en waar ze was opgegroeid als een van de drie dochters van ds. Wiete Egbertus Smith.

In 1864 overlijdt domineesdochter Hemmina Everdina Smith, 62 jaar oud, in het armenhuis van *Wetsinge*. Enkele van haar nazaten wonen nog steeds in *Sauwerd*

Foto uit omstreeks 1910 van Groot Wetsinge. Het witte huis is de pastorie (nu: 't Sael), waar Hemmina werd geboren en rechts daarvan is nog juist het armenhuis te zien, waar ze overleed.

Oud Nieuws

Provinciale Drentsche en Asscher courant, 23-10-1873

De Staats-Courant van heden vermeldt de voorwaarden, waarop door den Minister van Binnenlandsche Zaken aan de heeren S. Baron van Hemstra te Hillegom, E.J.J. Kuinders en D.S.A. Döcen te Amsterdam verleend en door hen aanvaard is de concessie voor den aanleg en exploitatie van buurtspoorwegen van Groningen langs Adorp, Sauwerd, Wetsinge, Winsum naar Baflo, met zijtakken van Baflo, eenerzijds langs Warffum, Usquert, Uithuizen, Uithuistermeeden naar de Roodeschool en anderzijds langs Eenrum, Wehe, Leens, Ulrum naar Zoutkamp; en van Sauwerd langs bedum, Stedum, Loppersum, Eenrum, Appingedam naar Delfzijl.

Leeuwarder Courant 6-11-1888

RECHTSZAKEN:

De officier van justitie bij de Arrondissements-Rechtbank te Groningen heeft geconcludeerd tot toewijzing van den door de synodale diakonen ingestelden eisch tot overgifte van de diaconie-goederen te Wetsinge-Sauwerd, welke eisch was ingesteld tegen de doleerende diakonen D. Wildeboer en W. Hoeksema.

De uitspraak is bepaald over drie weken.

Nieuwsblad van het Noorden, 1-12-1897

TE HUUR:

Om dadelijk of Mei te aanvaarden, een flinke nieuw getimmerde **behuizing**, voorzien van vele geriefelijkheden, nabij 't station **Sauwerd**. Te bevragen bij den heer P. LUGTENBORG te **Sauwerd**.

Nieuwsblad van het Noorden, 26-11-1927

SAUWERD, 24 Nov. Hedenavond hield de ijsvereniging „Nooitgedacht" haar vergadering in het café Van Zijl. Besproken en besloten werd, het in gereedheid brengen der ijsbaan, welke ten Oosten van het station is gelegen. De volgende rijderijen

zijn vastgesteld en zullen zoo mogelijk worden gehouden als volgt:

1. rijderij van jongens beneden de 16 jaar uit Sauwerd en Wetsinge;
2. rijderij van leden der ijsclub boven de 16 jaar.

Nieuwsblad van het Noorden, 20-2-1935

SAUWERD, 20 Febr. Ten overstaan van den heer notaris mr. C. de Ranitz te Winsum werd in het café van Zijl te **Sauwerd**, ten verzoeke v. d. familie H. G. Bouwman, publiek verkocht:

1. Een boerenbehuizing met schuur en de v.a.i.a.l.v. bekl. van 10.90.40 H.A. oud groenland, huur doende f 42, gelegen te Wetsinge gem. Adorp Kooper voor f 17500 en f 125 overname de heer P. Boersma te Onderdendam.
2. Een flinke burgerbehuizing met 5.55 A. eigen grond, gelegen aan den Stationsweg te **Sauwerd**. Koopster voor f 3025 en f 50 overname mej. de wed. G. Kamphuis te **Sauwerd**.

Nieuwsblad van het Noorden, 16-2-1940

Op spoorwegovergang in de sneeuw gestrand

Gistermorgen om kwart over zes geraakte de melkrijder J. R. te Adorp vast in de sneeuw juist op den overweg bij de voormalige halte Adorp. Haastig begon hij de sneeuw weg te scheppen, daar in de verte de eerste trein uit Groningen naderde, sprong weer in de cabine en beproefde den wagen over de rails te krijgen, doch deze bleef met de achterwielen opnieuw in de sneeuwmassa steken. De machinist had gelukkig onraad bespeurd en vaart verminderd, doch de trein kwam toch nog met den wagen in botsing, waarvan de laadbak geheel werd verbrijzeld. R. die op 't laatste nippertje uit de cabine was gesprongen, kwam met den schrik vrij. De wagen was verzekerd.

Nieuwsblad van het Noorden 21-2-1984

Granaten
Sauwerd
opgeruimd

SAUWERD — De Explosieven Opruimings Dienst heeft gisteren twee handgranaten uit **Sauwerd** weggehaald. Ze zullen door de EOD onschadelijk worden gemaakt. De handgranaten uit de Tweede Wereldoorlog zijn gevonden door bakker Berghuis in **Sauwerd**. Hij trof ze aan achter de kerk bij werkzaamheden aan een sloot. Tot de komst van de EOD borg Berghuis de granaten op in een emmer met zand.

Tips

Sporen van het slavernijverleden in Groningen

Te midden van discussies, in brede kring gevoerd, over het Nederlandse slavernij- en koloniale verleden en racisme en discriminatie in de huidige Nederlandse samenleving brengen we (opnieuw) deze "Gids voor Stad en Ommeland" onder de aandacht. Een uitgebreide stadwandeling in Stad en vier fietsroutes in de Ommelanden voeren langs belangrijke plaatsen uit het Groningse slavernijverleden. Via deelname aan de West-Indische Compagnie (WIC) hebben vele Groningers (veel) geld verdiend met en aan de slavenhandel, vooral naar het Caribische gebied. Er valt nog veel te zien van dit wellicht aan velen onbekende verleden. In een eerdere editie van Diepgang (www.ubbega.nl) is al verteld over Arij de Graaff, borgheer te Wetsinge; ook hij heeft zijn voetstappen achtergelaten in bekende/beruchte plaatsen als Fort Elmina aan de kust van het huidige Ghana.

Deze interessante, maar ook onthutsende Gids geeft inzicht in de bijdragen van bekende Groningers (ook overigens aan Groningers die, begin 19^e eeuw, de slavernij wilden afschaffen) aan rijkdom voor enkelen

maar vooral ongehoorde ellende voor velen. Margriet Fokkens en Barbara Henkes brengen beide zijden goed in beeld. De Gids is verkrijgbaar in elke goede boekhandel en bij de VVV Groningen. Zie ook: <https://www.geschiedenisbibliotheekgroningen.nl/historie/schatkamer/bijzondere-archiefstukken/op-zoek-naar-sporen-van-het-slavernijverleden-in-groningen>

Hou oud is een gebouw?

Op de website parallel.co.uk/netherlands vindt u de bouwdatum van elk gebouw in Nederland. Interessant om deze website te openen en dan de gebouwen in Ubbega eens de revue te laten passeren. Als u de website opent, wordt het beeldscherm gevuld met Amsterdam; via het minteken rechts bovenaan wordt de kaart van Nederland zichtbaar. Versleep de kaart dan met de muis en dubbelklik met de linkermuisknop op bijv. Sauwerd. Met het wielletje van de muis of met het plusteken rechtsboven zoomt u dan in zodat de individuele gebouwen zichtbaar worden. De kleur van de gebouwen geeft al een zekere bouwperiode aan, maar ook met het plaatsen van de cursor (een handje) op het gebouw van uw keuze wordt de exacte bouwdatum zichtbaar.

Colofon

DIEPGANG is een uitgave van de Historische Kring Ubbega en wordt drie keer per jaar gratis aan de leden van de Historische Kring toegezonden.

Redactie

Gerta Boonstra, Oosterstraat 12, 9771AS Sauwerd, gertaboonstra@planet.nl

Jan de Groot, De Groenlanden 16, 9771BV Sauwerd, groot593@gmail.com

Be Kuipers, Noorderweg 13, 9771BP Sauwerd, be.kuipers@gmail.com

Contactadressen Historische kring Ubbega

Ben Westerink, Zuiderstaat 5, 9774PL, b.h.c.westerink@rug.nl (voorzitter)

Gerta Boonstra, Oosterstraat 12, 9771AS Sauwerd, gertaboonstra@planet.nl (secretaris).

Ben Kwerreveld, Zuiderstraat 1, 9774PL Adorp, kwerrrod@gmail.com (penningmeester / ledenadministratie)

website: www.ubbega.nl

De contributie bedraagt 15 euro per jaar en kan alleen door automatische inschrijving worden voldaan.

De prijs van DIEPGANG bij losse verkoop is 2.50 euro per stuk (nummer van 12 pagina's).

DIEPGANG wordt geprint bij de Opmaakfabriek te Groningen.

ISSN: 2468-841X

Overname uit deze uitgave is toegestaan met bronvermelding.